

Toespraak Gerdi Verbeet

Congres 'Vergeten slachtoffers tijdens WOII in de GGz'

De Basis Doorn, 10 juni 2016

Geachte aanwezigen,

Dank voor de uitnodiging om hier te komen spreken in Doorn, dichtbij Den Dolder waar men elk jaar op 4 mei de oorlogsdoden herdenkt - net als overal in Nederland. Hier herdenkt men nadrukkelijk ook 12 mensen die op het 'Stille Hofje' begraven liggen. Sinds 2007 met een gedenksteen op het graf. Een mooi eerbetoon aan de acht mannen en vier vrouwen die patiënt waren van de inrichting Willem Arntszhoeve. In november 1944 overleden zij alle 12 binnen twee weken. Allen van middelbare leeftijd, vier van hen leden aan epilepsie. Waarschijnlijk overleden zij als gevolg van griep aan het begin van de Hongerwinter.

Tot voor kort kende ik hun verhaal niet. Wel ben ik overtuigd van de kracht van het verhaal. Zo hebben ook de persoonlijke ervaringen van Hella de Jonge veel indruk op mij gemaakt. Afgelopen 4 mei sprak zij in de Nieuwe Kerk in Amsterdam een korte versie van haar boek en film *Verlies niet de moed*. Daarin gaat ze op zoek naar het oorlogsverleden van haar ouders: Eli en Eefje Asser.

Eli en Eefje kwamen tijdens de oorlog terecht in de psychiatrische inrichting het Apeldoornsche Bos. Ze werkten in de verpleging en hoopten zo aan de deportaties te ontkomen. Het tegendeel bleek. Eli en Eefje konden vluchten, zichzelf van het leven beroven of met hun

patiënten mee op transport. Ze kozen ervoor te vluchten en lieten met pijn in het hart de patiënten achter die zij met liefde hadden verzorgd.

Het heeft hun leven getekend. In de nacht van 21 op 22 januari 1943 werden bijna 1200 patiënten en 50 personeelsleden gedeporteerd naar Auschwitz. Iedereen werd bij aankomst direct vermoord.

De patiënten in Den Dolder hebben hun eigen verhaal. Ook al zijn zij niet gedeporteerd – zij verdienen het dat hun verhaal verteld wordt. Met dank aan belangrijk onderzoek zoals het project *Vergeten Slachtoffers* is dit ook mogelijk en leren wij meer over deze mensen. Wie zij waren. Wat hen is overkomen. Waar we hen kunnen herdenken. Want er is nog altijd heel veel niet bekend over de oorlogsslachtoffers onder mensen 'met een beperking'.

Velen, ook binnen in onze eigen sector, weten niet dat duizenden mensen met een beperking in Nazi Duitsland zijn vergast, uitgehongerd en vermoord door middel van injecties. En steeds meer wordt duidelijk dat ook in Nederland mensen met een beperking niet veilig waren tijdens de oorlog.

Meer dan zeventig jaar na de Tweede Wereldoorlog is veel bekend. Geen periode in onze geschiedenis is zo goed gedocumenteerd en uitgebreid beschreven als de Tweede Wereldoorlog. Nederland kent meer dan 80 oorlogsmusea, meer dan 3600 oorlogsmonumenten. Boeken, films en musicals verhalen de oorlogsgeschiedenis. En natuurlijk op belangrijke data staan we stil bij onze oorlogsslachtoffers, zoals tijdens de Holocaustherdenking op de laatste zondag in januari, op

15 augustus het einde van de oorlog in Zuidoost Azië, de Nationale Dodenherdenking op 4 en 5 mei en vele andere herdenkingen.

Maar veel is nog niet bekend. Niemand heeft een compleet overzicht van het aantal slachtoffers dat in de oorlog is omgekomen en vermoord. En die totale reconstructie komt er helaas ook niet.

Uit het boekje *De doden tellen* dat het Nationaal Comité 4 en 5 mei in 2015 heeft uitgebracht blijkt dat voor sommige groepen slachtoffers exacte tellingen beschikbaar zijn, maar over zoveel mensen hebben we geen cijfers. Dat is heel vaak het gevolg van (kwade) opzet omdat de daders hun sporen wisten, maar vaak ook niet. Wat te denken van de slachtoffers die op 7 mei op de Dam vielen en daarom nooit erkend werden als burgeroorlogsslachtoffer. Op hun grafsteen mocht zelfs niet worden vermeld dat zij gedood waren door 'vijandelijk' vuur, de vrede was immers getekend. Nederland heeft een machtige bureaucratische traditie.

In *De doden tellen* ontbreken de slachtoffers waar we vandaag over spreken. En daar gaan we verandering in brengen.

Slachtoffers waarover we zo weinig weten, en die we nog een naam moeten geven, die we nog moeten tellen. Lang is aangenomen dat zij een natuurlijke dood waren gestorven. Belangrijk nieuw onderzoek dat het Nationaal Comité van harte steunt, laat zien dat zij hoogst waarschijnlijk slachtoffer zijn geworden van actieve verwaarlozing. Kregen ze bijvoorbeeld wel het voedsel waar ze recht op hadden? Bijna 9000 psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke

beperving zijn in de periode 1942-1945 méér om het leven gekomen dan in de zes jaren voor de bezetting.

In de geschiedschrijving en in de herdenkingscultuur zijn er altijd onderbelichte onderwerpen en slachtoffers. Omdat niemand namens deze doden sprak en nabestaanden zich niet verenigden. Omdat het geen prioriteit had of omdat men zich er simpelweg niet bewust van was.

Ik vind het belangrijk dat we ons afvragen waarom we nog zo weinig weten over wat psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking in Nederland tijdens de oorlog is overkomen. Hebben we daarin bewust een afweging gemaakt? Zijn er andere maatstaven voor deze mensen gehanteerd? Hoe inclusief is onze samenleving eigenlijk? Toen? En nu?

In de samenleving waar ik voor sta, is iedereen van waarde. Iedereen hoort erbij. Er mogen geen andere maatstaven gelden voor mensen met een beperking of ziekte. Dat geldt voor mensen in het heden én in het verleden. Ik pleit daarom ook voor een zo compleet mogelijk beeld van onze geschiedenis. Al is dat confronterend en pijnlijk.

Gelukkig stellen onderzoekers steeds nieuwe vragen aan de geschiedenis. En dat is hard nodig. Zeker nu langzaam duidelijk wordt dat het gaat om actieve verwaarlozing van kwetsbare mensen. Mensen die in hun leven juist een beetje extra hulp van anderen nodig hadden en daarom in een instelling woonden. Mensen waar wij als samenleving voor moesten zorgen.

Voor nabestaanden en overlevenden is deze onvolledigheid heel onbevredigend. Feiten en kennis over het verleden zijn belangrijk om te kunnen herdenken. Zoals cijfers over het aantal slachtoffers en feiten over de reden van hun overlijden. Voor een waarachtig blijk van erkenning is het belangrijk zo veel mogelijk te weten over wat deze mensen is overkomen. En niet alleen voor nabestaanden. Ook voor ons als samenleving is het van groot belang om vragen te blijven stellen:

Wat is er met deze mensen gebeurd? Wat betekent het voor een samenleving als we de mensen die hulp nodig hebben, in de steek laten. Hoe makkelijk zetten wij mensen apart? Hoe gaan we om met hun geschiedenis, wie schrijft deze?

Het levend houden en doorgeven van verhalen en herinneringen aan nieuwe en toekomstige generaties is een belangrijke taak van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Dat geldt ook voor mij persoonlijk. Het is onverdraaglijk dat de verhalen van deze oorlogsslachtoffers dreigden te verdwijnen in de kantlijn van de geschiedenis. Het is daarom hard nodig ons zoeklicht op hen te richten. En ook hun verhaal te vertellen.

De afstand in tijd maakt het steeds moeilijker om duidelijkheid te krijgen. Toch moeten we dat blijven proberen en streven naar een zo volledig mogelijk beeld van ons verleden en de slachtoffers. Om te herinneren en waardig te kunnen herdenken. Dus ook de doden die stil begraven liggen op het hofje in Den Dolder en de duizenden anderen voor wie ik hen vandaag als symbool zie.

Dank voor uw aandacht.